

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Katedra středoevropských studií

Bakalářská práce

Michaela Červenková

**Jmenný gramatický rod – česko-maďarské
experimentální srovnání**

Grammatical gender – a Czech-Hungarian
experimental comparison

Praha 2017

Vedoucí práce: Mgr. Jiří Januška

Poděkování

Chtěla bych poděkovat svému vedoucímu bakalářské práce, Mgr. Jiřímu Januškovi za odborné vedení a rady při zpracování této práce a za pomoc se zpracováním statistiky. Dále bych chtěla poděkovat Mgr. Martinu Štefkovi, Ph.D. za cenné konzultace a za pomoc při shánění českých respondentů. Nakonec bych ráda poděkovala Mgr. Andree Hanně Balázs za pomoc s překladem zadání dotazníků do maďarského jazyka.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

.....
Michaela Červenková

Klíčová slova:

jmenný gramatický rod; čeština; maďarština; empirický výzkum; experiment

Key words:

grammatical gender; Czech language; Hungarian language; empirical research; experiment

Abstrakt

Práce *Jmenný gramatický rod – česko-maďarské experimentální srovnání* se zabývá vlivem přítomnosti gramatického rodu v jazyce na konceptualizaci neživých objektů jeho mluvčími. Jejím cílem je pomocí experimentu, jenž byl proveden na češtině (tj. na jazyce s gramatikalizovaným jmenným rodem) a na maďarštině (tj. na jazyce bez gramatikalizovaného jmenného rodu) ověřit předpoklad, že čeští rodilí mluvčí se budou ve svých odpovědích orientovat pomocí gramatického rodu, na rozdíl od maďarských rodilých mluvčích, jejichž jazyk gramatický rod nemá. K tomuto účelu jsou použity dvě metody, při které mají respondenti přiřadit obrázkům neživých předmětů hlas (buď mužský, nebo ženský), respektive přiřadit rodné jméno. Sběr dat byl uskutečněn pomocí online dotazníku. Výsledky experimentu ověřily předchozí předpoklady, tedy vliv gramatického rodu na odpovědi českých mluvčích. Kromě toho přinesly zjištění, že se maďarští rodilí mluvčí při přiřazování rodného jména neživým předmětům často orientovali pomocí prvního fonému názvu předmětu. V práci je také shrnuta literatura k tématu dosavadního experimentálního výzkumu gramatického rodu. V závěru jsou diskutovány nedostatky experimentu a jsou zde nastíněna témata dalšího možného výzkumu.

Abstract

This work, *Grammatical gender – a Czech-Hungarian experimental comparison* deals with the existence of the grammatical gender in language and its influence on the conceptualization of the inanimate objects of its speakers. Its goal is, through carrying out an experiment on Czech language (that means on a language with grammatical gender) and on Hungarian language (that means on a language without grammatical gender) to verify the assumption, that the Czech native speakers would focus on the grammatical gender while responding, unlike the Hungarian native speakers, whose language does not have grammatical gender. For this purpose, two methods are used. In one of them the respondents have to assign a voice to given inanimate objects (either male or female) or as the case may be, they have to assign a first name. The data was collected through an online questionnaire. The results of the research verified the previous assumption, that means the influence of grammatical gender on the responses of the Czech native speakers. Except for that, the results also brought findings about Hungarian native speakers' responses, who often focused on the first letter of the name of the given object while responding. This work also contains summary of literature about up to date experimental research of grammatical gender. In the end of the work, the limits of the experiment are discussed and the further possible topics of research are sketched.

Obsah

1.	Úvod.....	7
2.	Uvedení do problematiky jmenného rodu.....	8
2.1	Gramatický rod	8
2.2	Postavení gramatického rodu v českém jazyce.....	10
2.3	Absence gramatického rodu v maďarském jazyce.....	11
2.4	Generické maskulinum	11
3.	Jazykový relativismus	12
4.	Dosavadní experimentální výzkum gramatického rodu.....	14
4.1	Výzkum vlivu gramatického rodu na kognitivní funkce	14
4.2	Výzkum generického maskulina	18
4.3	Výzkum gramatického rodu neživých entit vytvořených člověkem vs. vytvořených přírodou	20
4.4	Výzkum rodových variant neživých entit v českém jazyce	21
4.5	Shrnutí.....	22
5.	Experiment.....	24
5.1	Výzkumná otázka.....	24
5.2	Procedura experimentu	24
5.3	Účastníci experimentu.....	25
5.4	Výsledky	26
5.4.1	Shoda rodu odpovědí s českým gramatickým rodem	26
5.4.2	Konzistentnost odpovědí pro jednotlivé objekty	29
5.4.3	Shoda prvního fonému vlastního jména s názvem objektu.....	32
5.5	Shrnutí.....	35
6.	Závěr	36
7.	Použitá literatura	37
8.	Přílohy.....	39

1. Úvod

Cílem mé práce je pomocí dvou výzkumných metod porovnat dva jazyky – češtinu a maďarštinu, tedy jazyk s gramatickým rodem¹ a jazyk bez gramatického rodu, a ověřit, zda přítomnost gramatického rodu v českém jazyce ovlivní konceptualizaci neživých objektů jeho mluvčími v porovnání s mluvčími jazyka maďarského, jenž gramatický rod postrádá. K tomuto účelu použiji dvě výzkumné metody – konkrétně přiřazování hlasů a přiřazování jmen obrázkům neživých objektů. Tyto dvě metody nebyly ještě společně použity v žádném mnou nalezeném experimentu.

Práce je členěna následujícím způsobem: Nejdříve se budu věnovat jmennému rodu jako takovému (kapitola 2.1), objasním postavení gramatického rodu v českém jazyce (kapitola 2.2), poté se zmíním o absenci gramatického rodu v maďarštině (kapitola 2.3) a nakonec představím pojem *generické maskulinum* (kapitola 2.4). V rámci všeobecného uvedení do problematiky stručně popíšu teorii jazykového relativismu a krátce představím Sapir-Whorfovu hypotézu (kapitola 3). Ve své práci se dále budu věnovat shrnutí několika výzkumů, které se týkaly gramatického rodu (kapitola 4). V následující části své práce popíšu mnou provedený experiment a jeho výsledky (kapitola 5). V závěru se mj. zmíním o tom, zda se naplnily moje původní předpoklady, a také o omezeních výzkumných metod a o výhledu dalšího možného výzkumu.

---

¹ Termín *gramatický rod* ve své práci používám pro označení gramatického jmenného rodu.

2. Uvedení do problematiky jmenného rodu

2.1 Gramatický rod

V této podkapitole se pokusím obecně vymezit gramatický rod, a to na základě studie Corbetta (2006). Corbett zakládá svoje pojetí gramatického rodu na tzv. třídách shody (*agreement class*). Podstata gramatického rodu nespočívá v žádném morfologickém značení podstatných jmen, nýbrž ve shodě, ke které dochází mezi tvarem podstatného jména a slovy, která jsou s ním asociována. Například v češtině se zájmeno *můj* pojí s takovými slovy, která mají v českém jazyce tzv. mužský rod (maskulinum): *můj otec* nebo *můj stůl*. Další rod v českém jazyce – ženský rod (femininum) – přebírá formu zájmena *moje matka* nebo *moje kniha*. Jako poslední existuje v českém jazyce rod střední (neutrum), který přebírá formu *mé*, jako například *mé kuře*. Tyto tři typy shody reflektují v českém jazyce tři různé třídy shod, tedy tři gramatické rody.

Existuje několik systémů, podle kterých je v jazycích přiřazen rod podstatným jménům. Jedním z těchto tzv. přiřazovacích systémů (*assignment systems*) je tzv. striktně sémantický přiřazovací systém (*strict semantic assignment system*). Tento systém se při přiřazování gramatického rodu slovům řídí významem slov. V tomto systému (můžeme ho najít například v jazyce bagvalal) mají slova označující osoby mužského pohlaví (např. *waša* ‚chlapec‘) rod mužský a slova označující osoby ženského pohlaví rod ženský (např. *jaš* ‚dívka‘). Všechna ostatní slova v tomto systému, která nemají žádný biologický (též tzv. přirozený) rod, jsou označena rodem středním. Další variantu tohoto systému lze najít například v jazyce diyari, kde existuje pro všechna slova označující osobu nebo zvíře ženského pohlaví rod ženský a potom druhý rod, který označuje všechno ostatní.

Další z těchto systémů je tzv. převážně sémantický přiřazovací systém (*predominantly semantic assignment system*). Tento systém můžeme najít například v jazyce tsakhur. Na rozdíl od předchozího systému jsou zde k mužskému a ženskému gramatickému rodu přiřazeny také některé mytické a náboženské bytosti (slova označující například pojmy ‚bůh‘, ‚anděl‘ jsou rodu mužského apod.). V tomto jazyce také najdeme další dva rody, u kterých ale nebyl zjištěn přesný princip, na základě kterého jsou k nim substantiva přiřazována.

Dalším systémem je tzv. formální přiřazovací systém (*formal assignment system*). Tento systém můžeme najít v ruštině, v češtině a ve spoustě dalších indoevropských jazycích. Zakládá se zejména na formě podstatného jména. Žádný jazyk na světě však nepřizpůsobuje všechna podstatná jména ke slovům pouze formálně, vždy je přítomen alespoň částečný sémantický základ (například do kategorie mužského rodu spadají slova označující osoby s mužským

pohlavím a potom další slova, jež se jim formálně podobají, to se samozřejmě týká i dalších rodů). Existují dva způsoby přiřazování gramatického rodu podle formy. První způsob přiřazování se zakládá na fonologických vlastnostech slov. Například v jazyce qafar jsou podstatná jména označující osoby mužského pohlaví řazena k rodu mužskému (to samé platí pro rod ženský) a podstatná jména, která nepatří do ani jedné z těchto dvou kategorií, se rozřazují následovně: substantiva končící na samohlásku s přízvukem jsou řazena do ženského rodu, substantiva končící na souhlásku nebo na nepřízvučnou samohlásku se řadí do rodu mužského. Druhý způsob přiřazování se zakládá na morfologických vlastnostech slov – tento najdeme například v ruštině nebo češtině a v dalších indoevropských jazycích. V nich rovněž platí, že podstatná jména označující osoby mužského pohlaví jsou řazena k rodu mužskému (a ženská k ženskému), ale ostatní slova jsou do těchto rodů řazena pomocí tzv. deklinačních tříd. Pro zařazení slova ke gramatickému rodu rozhoduje formální podobnost slova s dalšími slovy dané deklinační třídy.

Corbett (2005; cituje Corbett 2006: 753) zpracoval typologickou sondu systémů gramatického rodu na vzorku 256 jazyků. U více než poloviny jazyků vzorku (144) zjistil úplnou absenci rodu.² U 50 jazyků byl zjištěn systém dvou rodů. U 26 jazyků byly zjištěny tři rody a u 12 jazyků čtyři. U 24 jazyků bylo zjištěno 5 a více rodů. Mezi jazyky, ve kterých byl zjištěn gramatický rod, bylo 84 založených na pohlaví, kdežto pouze 28 bylo založených na životnosti. Pokud jde o tzv. přiřazovací systémy, z jazyků, ve kterých byl zjištěn gramatický rod, byl u 53 jazyků založen na tzv. striktně sémantickém a převážně sémantickém přiřazovacím systému, kdežto 59 jazyků mělo přiřazovací systém formální (se základem sémantického).

---

² Z hlediska tématu této práce je Corbettovo zjištění zajímavé velkým počtem jazyků, které nemají gramatický rod. Upozorňuje to na to, že maďarština v tomto ohledu mezi jazyky světa není nijak výjimečná.

2.2 Postavení gramatického rodu v českém jazyce

Jak je obecně známo a jak také shrnuje *Mluvnice češtiny 2* (Petr et al., 1986: 32-42), čeština rozlišuje tři gramatické rody – maskulinum, femininum a neutrum, přičemž maskulinum dále dělí na životný a neživotný rod. Zcela ve shodě s výše uvedeným pojetím Corbetta (2006) charakterizují gramatický rod také autoři *Mluvnice češtiny 2*:

Podle svého rodu se substantiva ve větě spojují se shodnými (kongruentními) tvary adjektiv, adjektivních zájmen, přičestí nebo přechodníků. (Petr et al., 1986: 32)

Podle Corbettovy typologie má čeština tzv. formální přiřazovací systém, avšak se sémantickým základem, který se opírá o přirozený rod. Platí však, že každé podstatné jméno musí patřit k některému z gramatických rodů, včetně substantiv označujících entity bez přirozeného rodu:

U názvu věcí, jevů, pojmů apod. funguje mluvnický rod jako prostředek pouze klasifikační: mezi jmény jako stůl – židle – křeslo nemá rozdíl v jejich mluvnickém rodu (ten stůl – ta židle – to křeslo) žádný vztah k jejich významům, pouze zařazuje každé z těchto jmen do jedné z velkých skupin jmen, vyžadujících mužskou, ženskou nebo střední deklinaci a shodu kongruentních jmen na nich závislých. (Petr et al., 1986: 32)

Pouze u podstatných jmen mužského rodu čeština rozlišuje životnost a neživotnost,³ přičemž se u těchto slov mění skloňování i typ shody. Nejčastěji životnost či neživotnost podstatného jména ovlivňuje pád nominativu (kdy podstatné jméno figuruje jako podmět) a akuzativu (kdy figuruje jako předmět), což jsou pády pro stavbu věty nejpodstatnější (Petr et al., 1986: 35-36).

Gramatický rod má tedy v češtině rys paradigmatický, tedy s číslem a pádem vytváří systém deklinačních tříd podstatných jmen, a rys syntagmatický, tzn. je reflektován ve shodě atributivní a predikativní: *krásný den – krásná noc – krásné ráno; den je krásný – noc je krásná – ráno je krásné; nastal den – nastala noc – nastalo ráno*. Vyjadřuje se dvojím způsobem – gramaticky nebo lexikálně. U gramatického vyjádření slouží jako formální prostředek buď typ shody, nebo zakončení. Lexikálními prostředky jsou buď slova, která mají jiný kořen (*jelen – laň*), nebo slova, která mají stejný kořen a jsou si slovotvorně příbuzná (*herec – herečka*) (Petr et al., 1986: 39).

---

³ Za životná se považují pouze podstatná jména označující osoby a zvířata, ne rostliny, tedy jde o užší než biologické rozlišení.

2.3 Absence gramatického rodu v maďarském jazyce

Maďarština rod absolutně postrádá. Gramatický rod v jazyce neexistuje a nenajdeme v něm ani rodové rozlišení zájmen třetí osoby, tak jako například v angličtině (*he* ‚on‘, *she* ‚ona‘). V maďarštině všechny tři české rodové varianty pro zájmeno třetí osoby jednotného čísla označuje slovo *ő* ‚on/ona/ono‘.

2.4 Generické maskulinum

Jelikož ve své práci vícekrát zmiňuji pojem tzv. generické maskulinum, pokusím se nyní stručně objasnit, co znamená. Podle hesla *Nového encyklopedického slovníku češtiny* (Valdrová, 2016) jde o označení osoby, které neodráží její přirozený rod (tedy její pohlaví), je to však označení v mužském rodě. Používá se tehdy, když není v kontextu věty pohlaví označované osoby důležitější než jiná její vlastnost, nebo nezná-li mluvčí její pohlaví. Například v češtině dochází nejčastěji k používání generického maskulina při přechylování slov označujících nějakou profesi, jako třeba ve větě *Eva je dobrý psycholog*. Jiné označení pro tento jev je tzv. nepříznakové maskulinum, a to z toho důvodu, že při použití mluvčí považuje toto označení za neutrální. Nejčastěji vzniká z důvodu větší početnosti používání pro označení muže (například u typicky mužských profesí). Užívání generického maskulina je z tohoto důvodu často diskutováno v genderové lingvistice, jelikož svým způsobem zviditelňuje muže.

3. Jazykový relativismus

V obecné rovině téma této práce spadá do oblasti výzkumů, které byly v posledních desetiletích provedeny na téma jazykového relativismu. Jelikož několik z těchto výzkumů důkladněji popisují níže (kapitola 4), pokusím se nyní shrnout základní myšlenky této hypotézy.

Obecně lze shrnout, že jazykový relativismus je hypotéza, jenž se týká vlivu jazyka na myšlení jeho mluvčích. Nejčastěji jsou s touto myšlenkou spojováni američtí lingvisté a antropologové Edward Sapir a Benjamin Whorf, potažmo Franz Boas.

Whorfovy myšlenky například shrnuje Brown (1976), jenž v této studii formuluje dvě jeho hypotézy:

1. Structural differences between language systems will, in general, be paralleled by non-linguistic cognitive differences, of an unspecified sort, in the native speakers of the two languages.
2. The structure of anyone's native language strongly influences or fully determines the world-view he will acquire as he learns the language. (Brown, 1976: 128)

Rozdíl mezi nimi spočívá především v síle vlivu rodného jazyka na myšlení. Pro tyto dvě hypotézy bývají užívány termíny jazykový relativismus (pro první z nich) a jazykový determinismus (pro druhou z nich) (srov. Jehlička, 2013: 62).

Jak píše Jehlička (2013: 53), Whorfovy myšlenky jsou často nesprávně parafrázovány. V důsledku těchto špatných interpretací je až dodnes Whorfovo dílo častým předmětem sporu (Whorf tvořil své dílo už v první polovině 20. století). Edward Sapir byl jeho učitelem a společně s Franzem Boasem tvoří základ relativistického proudu v antropologické lingvistice v Americe.

Edward Sapir jako první formuloval pojem relativita ve spojení s jazykem, nejspíše z toho důvodu, aby učinil lingvistiku relevantnější mezi ostatními vědami. Pokusil se tímto termínem připodobnit lingvistickou teorii k Einsteinově teorii relativity (Jehlička, 2013: 56). Podle Jehličky šlo však o jiný „boj“, a to spíše filozofický až ideologický. Whorfovy názory byly totiž vnímány jako pokusy o přijetí severoamerických „primitivních kultur“ původních obyvatel (které zkoumal), protože na počátku 20. století bylo toto téma v Americe velmi aktuální a často se o něm diskutovalo.

Whorf v roce 1939 píše svou jedinou vydanou studii *Vztah habituálního myšlení a chování k jazyku*, která se stala jediným průkazným materiálem hovořícím o jazykovém relativismu. Whorf se v ní věnuje jazyku hopi. Z důvodu jednotného srovnání evropských jazyků s hopijštinou zavádí termín tzv. standardní průměrná evropština (*Standard Average European*), neboli SAE. Hopijština je v porovnání s evropskými jazyky zajímavá absencí

slovesného času, má však za to velkou spoustu jiných kategorií (jako je například několik slovesných vidů), s jejichž pomocí vyjadřuje pomíjivost času. Spojitost s absencí gramatického času vidí Whorf v samotném životě Hopiů, jež jsou svou existencí v současnosti neustále ve spojení s budoucností. Whorf tvrdí, že pojetí času není pro všechny lidi stejné, ale závisí na podstatě jejich jazyka (Jehlička, 2013: 59-60).

Termín „Sapir-Whorfova hypotéza“ poprvé použil (a vlastně také vymyslel) Sapirův student Harry Hoijer, který po skončení druhé světové války zorganizoval velkou lingvistickou konferenci, jejímž hlavním tématem byly Whorfovy myšlenky. Už na této konferenci byla hypotéza jazykového relativismu zpochybnována, a to z důvodu nedostatečného metodologického ověření. Záhy tuto hypotézu zpochybnil lingvista Eric Lenneberg a zcela popřena byla psychologem Lewisem Feuerem. Lenneberg zpochybnil jeho výroky o jazykovém relativismu a jazykovém determinismu a vytvořil tak nejčastěji opakovaný mýtus, podle kterého je Whorfovi jednoznačně připisována hypotéza jazykového determinismu. Také vyslovil argument, že pro komparaci jazyků nelze využívat nejazyková data, kterýžto výrok se stal největším argumentem odpůrců této hypotézy. Z těchto důvodů Lenneberg provedl společně s Brownem výzkum, ve kterém přísně odlišili jazyková data od nejazykových. Kládli si otázku, zda kategorizace barev v daném jazyce ovlivňuje paměť a schopnost jednotlivé barvy rozpoznat a zapamatovat si je. Výzkumy barev se od té doby staly oblíbeným odvětvím z toho důvodu, že popřely jazykový determinismus a jejich výsledky navíc měly dokonce univerzalistické prvky, čímž v podstatě popřely hypotézy Whorfa a jeho myšlenky tímto byly zavrženy (Jehlička, 2013: 63-65). Navíc Sapir-Whorfova hypotéza, jak píše Prinz (2016), ustoupila do pozadí s příchodem chomskyánského proudu v lingvistice, který byl zaměřen vyloženě univerzalisticky.

Od 80. let nastala spolu s kognitivním obratem v lingvistice renesance zájmu o Whorfa a jazykový relativismus, která se projevila rovněž empirickým výzkumem například konceptualizace prostoru, času, tvaru, pohybu, aj. (blíže srov. Jehlička, 2013: 66-67). Pro mou práci jsou významné především ty výzkumy, jež se soustředily na vliv gramatického rodu na kognici mluvčích, z nichž některé se pokusím popsat v následující kapitole.

4. Dosavadní experimentální výzkum gramatického rodu

V následující části práce se pokusím shrnout některé experimenty, které byly provedeny v souvislosti s tématem vlivu gramatického rodu na kognitivní funkce (nebo ve kterých toto téma hrálo významnou roli). Maďarským jazykem se zabývá poměrně málo studií, jako příklad uvádím studii kolektivu autorů Kurinski et al. (2016) a studii autorky Koczogh (2012).⁴ Většina experimentů se zabývá jazyky s větším počtem mluvčích, jako je například španělština, nebo němčina, popřípadě komparacemi těchto dvou jazyků (Boroditsky et al. 2003). Pro komparaci se pak také často využívají jazyky, kde jsou rozdíly v rodech ještě více znatelné, např. hebrejštiny, finština a angličtina (Guiora et al. 1982), tuto studii zde však podrobněji popisovat nebudu, protože přesahuje téma mé práce svou orientací na osvojování mateřského jazyka u dětí.

4.1 Výzkum vlivu gramatického rodu na kognitivní funkce

Jedna z nejznámějších a nejčastěji citovaných studií, která zkoumá vliv přítomnosti gramatického rodu v jazyce na kognitivní funkce mluvčích, v tomto případě na paměť, je studie Boroditsky et al. (2003) *Sex, syntax and semantics*.

Autoři se v této práci zabývají například otázkou, jak moc je u mluvčích vnímání zvířat a neživých objektů ovlivněno rodem v jazyce, který se učí jako cizí jazyk. Když se například rodilý mluvčí jazyka, který nemá gramatický rod, snaží naučit slovo pro „slunce“ v jazyce, jež gramatický rod má, může se snažit slovo zapamatovat pomocí vlastností typických pro mužský či ženský přirozený rod. Pokud je „slunce“ v daném jazyce mužského rodu, může se ho snažit zapamatovat jako silné a hrozivé. Pokud je v rodě ženském, může si ho představit např. jako hřejivé (srov. Boroditsky et al., 2003: 70).

Jeden z experimentů v této studii proběhl celý v angličtině na rodilých mluvčích němčiny a španělštiny (Boroditsky et al., 2003: 68-69). Tento experiment zkoumá vliv gramatického rodu na kognitivní funkce mysli, konkrétně jeho vliv na paměť. Zúčastnilo se ho 25 rodilých mluvčích španělštiny, 16 rodilých mluvčích němčiny a 20 rodilých mluvčích angličtiny. Autoři experimentu vybrali 24 neživých objektů, které mají v němčině a španělštině opačný gramatický rod (např. slovo pro „jablko“ je ve španělštině ženského rodu – *la manzana* – a v němčině mužského rodu – *der Apfel*). Těmto slovům přiřadili 24 vlastních jmen, z toho 12 mužských a 12 ženských (vždy byla použita mužská i ženská varianta jména, například

---

⁴ Další ze studií o absenci rodu v maďarštině napsala Vasvári (2011), tuto studii zde však neuvádím podrobně, jelikož neobsahuje experimentální výzkum, ale je založena spíše teoreticky, a to sociolingvisticky a feministicky.

Daniel – Daniela apod.). Půlka vlastních jmen se shodovala s gramatickým rodem daných slov v jednom jazyce, půlka vlastních jmen se shodovala s gramatickým rodem v druhém jazyce. Každý z účastníků byl testován zvláště na počítači. Počítač náhodně přiřadil jméno k objektu a proband dostal instrukce, že si má co nejlépe zapamatovat jména přiřazená k objektům. Každý objekt se jménem se objevil v náhodném pořadí na obrazovce na pět sekund, potom se objevil další. Po tom, co se na obrazovce objevily postupně všechny objekty, probandovi byl na dobu pěti minut zadán distrakční úkol, který s experimentem přímo nesouvisel, měl jenom odvést jeho pozornost. Potom se na obrazovce objevovaly postupně všechny objekty a proband měl určit, zda původně přiřazené vlastní jméno objektu bylo ženského, či mužského rodu.

Zvláštní skupina 30 rodilých mluvčích angličtiny byla požádána, aby ohodnotila slova pojmenovávající vybrané objekty jako buď ženská, nebo mužská. V rámci paměťového testu si rodilí mluvčí angličtiny pamatovali lépe jména objektů v případě, že korespondovala s rodem, jenž jim byl přiřazen onou zvláštní skupinou. Zároveň si rodilí mluvčí španělštiny i němčiny lépe pamatovali jména objektů, jež se ve svém rodě shodovala s gramatickým rodem slova označujícího daný objekt v jejich jazyce. Z toho autoři usuzují, že rod přiřazený neživým objektům v jazyce ovlivňuje naše smýšlení o tomto předmětu buď jako o mužském, nebo jako o ženském.

Přesto, že jak jsem již uvedla výše je tento experiment velmi populární, podle mého názoru mu lze mnohé vytknout. Pokud totiž hypotéza Boroditsky zní: „Rodilí mluvčí španělštiny/němčiny si lépe zapamatují ty páry jméno–objekt, které se v jejich rodném jazyce shodují v gramatickém rodě,“ nastává následující problém. Boroditská předpokládá, že zásadní vliv na odpověď respondenta má paměť, nebere však v úvahu vliv náhodného tipu. Vezměme v potaz příkladovou situaci, kdy si má španělský rodilý mluvčí zapamatovat jméno pro jablko, které je v jeho jazyce ženského rodu. V tomto příkladu má jablko jméno *Patrick*, které se neshoduje v rodě s rodem názvu objektu ve španělštině. Pokud je tedy tento proband dotázán při testu, jakého rodu bylo jméno, jež měl tento objekt v prezentaci, existují tyto varianty jeho odpovědi:

- Proband odpoví správně – tím popře hypotézu Boroditsky, protože toto jméno se neshoduje s rodem objektu v jeho rodném jazyce a tím pádem by si ho spíše „neměl“ zapamatovat
- Proband odpoví špatně – tím podpoří hypotézu Boroditsky, jméno se v rodě neshoduje, takže si toto jméno pro objekt „nebyl schopen“ zapamatovat.

Boroditsky nejspíše počítala pouze s těmito dvěma možnostmi. Po důkladné úvaze se ale

nabízí ještě třetí možnost:

- Proband si jméno nepamatuje, a proto se ho pokusí uhodnout.

Logicky, pokud tato situace nastane, proband nejspíše „tipne“ variantu jména, která se shoduje v rodě s rodem objektu v jeho rodném jazyce⁵. Tím ale zdánlivě podpoří hypotézu Boroditsky, jelikož výsledek jeho odpovědi je stejný, jako kdyby si býval objekt nezapamatoval. Nelze v takovém případě říci, zda si proband jméno nepamatoval, nebo jestli ho pouze uhodl. Z tohoto důvodu považuji experiment za nevěrohodný. Nikdy nemůžeme zjistit, zda si proband jméno zapamatoval správně, nebo jestli jenom hádal, a tím pádem se řídil pouze rodem objektu v rodném jazyce. Vzhledem k počtu citací a replikací (například autorka Chadouri), které opakují tento experiment na jiných jazycích, jsem předpokládala, že se tato kritika v některém z nich objeví, ale na žádnou jsem nenarazila.

V tomto kolektivu autorů proběhlo několik dalších experimentů, které používaly také jiné metody. V jednom z nich (Boroditsky et al., 2003: 69-71) bylo předloženo rodilým mluvčím němčiny a španělštiny 24 objektů; půlka měla ženský rod ve španělštině a mužský rod v němčině, a naopak. Rodilí mluvčí španělštiny a němčiny měli pak napsat ke každému objektu první tři přídavná jména, která je napadla. Potom jejich odpovědi autoři předložili ještě kontrolní skupině anglických rodilých mluvčích a ti měli každé z přídavných jmen označit jako buď ženské, nebo mužské. Rodilí mluvčí španělštiny, stejně jako rodilí mluvčí němčiny přidávali k objektům přídavná jména podle rodu, který má objekt v jejich jazyce. Např. slovo pro ‚klíč‘ má mužský rod v němčině. Tento objekt byl tedy rodilými mluvčími němčiny popsán jako těžký, železný. Ve španělštině je slovo pro ‚klíč‘ rodu ženského, ve španělštině byl tento objekt tedy popsán jako malý či třpytivý.

Další experiment (Boroditsky et al., 2003: 71-72) proběhl následovně. Autoři pro tento experiment vymysleli umělou řeč a pojmenovali ji gumbuzi. V této řeči vytvořili dva umělé rody, a pojmenovali je *soupative* a *oosative*. Rodilým mluvčím angličtiny byly ukázány 4 obrázky mužů, 4 obrázky žen a 12 obrázků neživých předmětů. Probandi byli potom naučeni, které z obrázků patří do které kategorie (korespondovalo to s kategorií rodu – všechny ženy byly v jedné a všichni muži ve druhé skupině) a pak půlku neživých objektů dali náhodně do jedné skupiny pro jednu skupinu účastníků a druhou půlku do druhé, u druhé půlky účastníků učinili tento postup naopak. Když byli probandi naučeni, který předmět a postava patří do které skupiny, ukázali jim obrázky znovu, tentokrát bez popisu a oni měli vytvořit k neživým objektům přídavná jména. Probandi dávali mužská přídavná jména k

---

⁵ To, že mluvčí přiřazují jména k daným objektům v závislosti na gramatickém rodu, který objekt v jejich rodném jazyce má se ukázalo také v mnou provedeném experimentu (viz kapitola 5.3.1).

objektům v kategorii s muži a naopak. Z tohoto výsledku autoři usuzují, že gramatický rod v učeném jazyce může natolik ovlivnit myšlení, že tento objekt bude mluvčí jiného jazyka považovat za buď mužský, nebo ženský.

Další experiment (Boroditsky et al., 2003: 72-73) proběhl beze slov. Probandi byli testováni pouze v porovnávání obrázků. Měli porovnat postavu (ženskou, nebo mužskou) a neživý objekt. Rodilí mluvčí němčiny a španělštiny odpovídali podle gramatického rodu ve svém jazyce; objekt označovali často gramatickým rodem, který měla porovnávaná postava spojená s objektem. Dále byl proveden stejný experiment na zvláštní skupině na bilingvních mluvčích němčiny a španělštiny; jejich rozhodování o rodu potom ovlivňovala řada prvků, například to, ve které ze zemí žijí.

Experiment s uměle vytvořeným jazykem gumbuzi byl potom aplikován na rodilé mluvčí angličtiny. V tomto případě ve svých odpovědích obrázky porovnávali podle toho, jestli patřily v jazyce gumbuzi do stejného rodu.

Poté proběhl ještě jeden experiment, kde byla v jazyce gumbuzi slova rozřazena nezávisle na rodu, tedy obrázky mužů a obrázky žen nebyly „základem“ v kategoriích *soupative* a *oosative*, ale byly rozřazeny do těchto dvou kategorií náhodně. Účastníci byli naučeni, kam které slovo patří a měli pak označit podobnost obrázků, které byly buď ve stejné, nebo v jiné kategorii. Touto změnou se však nijak nezvýšila podobnost, kterou účastníci obrázkům přisuzovali; zdá se tedy, že pouze stejný název pro kategorii nestačí k tomu, aby její členové byli hodnoceni jako navzájem podobní.

Jako svého druhu replikace výše citovaného výzkumu Boroditsky (Boroditsky et al., 2003: 68-69) o vztahu gramatického rodu a paměti proběhl experiment indické autorky Debosmity Chadouri. K experimentu této autorky se mi nepovedlo dohledat publikovanou studii, pouze výzkumnou zprávu,⁶ sama autorka ani neuvádí víc než několik málo zdrojů. Je nutné mít na paměti, že tento experiment nemůže být použit jako věrohodný zdroj informací, jelikož se s největší pravděpodobností nejedná o studii, která by prošla oponenturou. Autorka si jako probandy vybrala několik skupin bilingvních mluvčích:

- skupina A: angličtina – hindština,
- skupina B: angličtina – francouzština,
- skupina C: angličtina – telegu (Jazyk telegu a angličtina nemají gramatický rod, tato skupina sloužila jako srovnání, podobně jako v experimentu Boroditsky. Nesehnala však tolik mluvčích angličtiny, proto přidala mluvčí jazyka Telegu.)

---

⁶ Dostupné z: <https://www.cse.iitk.ac.in/users/se367/11/se367/debosec//project/report.pdf> [cit. 2017-05-07].

Nejprve naučila skupiny A a B set 12 neživých objektů se jmény. 5 z těchto objektů mělo jméno shodné s rodem v obou jazycích (hindštině i francouzštině), 6 mělo jméno v opačném rodě v obou jazycích a jedno jméno mělo oba rody možné ve francouzštině. Z tohoto důvodu dala skupině A k zapamatování 12 objektů a skupině B jen 10. Postupovala poté tak, že na minutu skupinám ukázala všechny objekty najednou a pak následovala dvouminutová pauza. Jména nebyla složitá, účelem zřejmě nebylo probandy nijak zmást. Po této pauze se všech probandů zeptala, jaký rod měl který objekt. Autorka dosáhla podobných výsledků, jako kolektiv autorů Boroditsky et al. (2003). Probandi si snadněji pamatovali jména, která v jejich jazyce korespondovala s rodem. Autorka v závěru experimentu upozorňuje na jeho slabiny a tvrdí, že při zkoumání výsledků mohlo jít o rozdíly ve složitosti jmen nebo že některá jména si všichni pamatovali dobře, protože to byla obvyklá anglická jména (i když se s rodem neshodovala).

Později svůj experiment v podstatě zopakovala, použila ale pouze 12 neživých objektů (6 ženských, 6 mužských s opačnými rody v jazycích). Probandi měli přiřadit 3 přídavná jména ke každému z objektů. Na rozdíl od předchozího experimentu zvolila i kontrolní skupinu, která měla označit na škále, jestli jsou adjektiva mužská (+1), či ženská (-1) a dala probandům také možnost označit je jako neutrální (0). Autorka i u tohoto experimentu popisuje jeho limity a tvrdí, že její hypotéza se nepotvrdila. Jako jeden z možných důvodů uvádí, že v kontrolní skupině bylo více žen.

Nakonec provedla autorka ještě jeden experiment, aby zjistila, jestli jsou výsledky předchozích experimentů ovlivněny pouze jazykem, nebo i kulturou. Inspirovala se experimentem (Boroditsky et al. 2003: 71-72). Zvolila tři obrázky ženy a tři obrázky muže, na jejichž základě vytvořila dva umělé rody a pojmenovala je *nam* a *nine*. Probandi se ve svých odpovědích drželi určených kategorií. Pokud kategorie obsahovala ženu, řadili k ní i neživé objekty, které jim připadaly „ženské“, a naopak. Ani tímto experimentem tedy autorka nedošla k nějakému zásadnímu poznatku.

4.2 Výzkum generického maskulina

Autorka toho souboru experimentů (Engelberg, 2002) se zabývá finštinou a zkoumá především stereotypy, které se v řeči objevují. Zabývá se generickým maskulinem (viz kapitola 2.4). Jako příklad uvádí finské slovo *joka-mies*, které ve finštině znamená ‚každý‘ – doslovně však lze přeložit jako ‚každý muž‘.

V prvním experimentu (Engelberg, 1993; cituje Engelberg, 2002: 116-117) bylo vybráno 76 žen a 74 mužů, průměrný věk 23,5 let. Byly jim představeny věty s generickým maskulinem,

potom stejné věty s morfologicky neutrálním slovem. Cílové věty obsahovaly dvě slovesa a čtyři idiomy. Účastníci měly věty označit a říci, které z nich označují podle jejich názoru mužského referenta, které ženského a které z nich jsou neutrální. Muži – více než ženy – označovali věty s generickým maskulinem častěji jako mužské. Věty s generickým maskulinem byly označeny jako mužské více než z poloviny, jako neutrální byla označena menší část vět a jako označující ženu byly věty označeny pouze ve 3 % případů.

Ve druhém experimentu (Engelberg, 1998; cituje Engelberg, 2002: 117) byli probandy 38 žen a 60 mužů ze střední umělecké školy. Probandům bylo předloženo 5 vět o pracovnících (věty o podmínkách práce s konkrétními termíny), přičemž dvě věty byly výplňkové a obsahovaly neutrální slovo ‚pracovník‘, další tři obsahovaly generické maskulinum. Úkolem bylo nakreslit pracovníka a pojmenovat ho vlastním jménem. 80 % účastníků nakreslilo k větě s generickým maskulinem muže a dalo mu mužské jméno. Muži označili ve všech třech větách dělníka častěji jako muže než ženy. 65 % všech postav nakreslených ženami byli muži, 90 % postav nakreslených muži byli muži.

Dalšího experimentu (Engelberg, 2002: 120-122) se zúčastnilo 74 žen a 35 mužů (průměrný věk 17.5 let) ze středních škol a 72 žen a 39 mužů (průměrný věk 20 let) z vysokých škol. Úkolem bylo pojmenovat vlastním jménem referenta ve 13 větách. Všechny věty obsahovaly slovo ‚typický‘ (například typický žák, typický zdravotně postižený). Ženy dávaly častěji mužská jména jen ve 2 ze 13 kategorií, muži dávali častěji mužská jména v 9 ze 13 kategorií. Žádná z kategorií nedostala od mužů výrazně více ženských jmen než mužských.

V následujícím experimentu (Engelberg, 2002: 121-122) byli účastníky studenti dvou středních uměleckých škol, 37 žen, 19 mužů (průměrný věk 17,2 let). Byly jim předloženy čtyři odstavce popisující ‚lidskou bytost jako...‘ (například schopnou učení, krásnou). 3 odstavce ze 4 označovali muži častěji jako mužský, naopak ženy jen jeden odstavec častěji označovaly jako mužský. 89 % všech považovalo za ‚lidskou bytost plnou krásy‘ ženu.

S tímto experimentem okrajově souvisí experiment maďarské autorky Koczogh (2010). Tento průzkum provedla Maďarka, týkal se však konkrétních gramatických a lexikálních jevů v angličtině, takže ho uvádím spíš z toho důvodu, že se autorka zabývala generickým maskulinem. Participanty bylo 21 mužů a 40 žen, všichni studenti druhého ročníku angličtiny na univerzitě (20,8 let). Bylo jim předloženo 12 útržků konverzací ze show *Larry King Live*, a to konverzace smíšené, i mezi stejným pohlavím. Tyto útržky neobsahovaly žádnou adresaci a záměrně obsahovaly slova, která typicky používají ženy a použili je zde muži, a naopak. 15 studentů bylo testovaných, 46 potom kontrolních. Úkolem bylo napsat, kterou větu použil

muž a kterou žena. Testovaní postupovali při odpovědích tak, že brali v potaz zažité stereotypy a pokud věta obsahovala slovo typicky používané muži, přiřadili k ní nejčastěji mužského mluvčího, a naopak.

4.3 Výzkum gramatického rodu neživých entit vytvořených člověkem vs. vytvořených přírodou

V experimentu, o kterém pojednává studie Mullen (1990), bylo probandy 22 dětí z druhé třídy základní školy (děti byly různé národnosti, 11 dívek a 11 chlapců). Ty měly nejdříve rozřadit 20 obrázků do dvou skupin podle toho, zda jsou vytvořeny přírodou, nebo vytvořené člověkem. Skupiny obrázků vždy dostaly náhodný název. Chyby v rozřazení byly dětem opraveny, tím došlo k jakémusi tréninku. Poté dostaly děti 28 dalších takových obrázků a zkoušející už s nimi na ně nekoukali, jen si zapisovali, jestli je zařadily správně. V další úloze měly děti zařadit 16 obrázků dívek a chlapců do náhodně pojmenovaných kategorií. Byl proveden trénink a chyby dětem byly opraveny. Pak dostaly děti 28 obrázků objektů vytvořených přírodou a uměle vytvořených objektů a měly je rozřadit do těchto kategorií. Výsledkem bylo, že daleko častěji byly objekty vytvořené přírodou přiřazovány ke kategorii, ve které byly obrázky dívek, a naopak.

V další studii (Kurinski et al., 2016) kolektiv autorů aplikoval experiment, jež dříve proběhl na angličtině (Kurinski & Sera, 2011), na španělštinu a maďarštinu. Experiment z roku 2011 byl také převzat, a to ze studie autorky Mullen (1990). Zúčastnili se ho rodilí mluvčí maďarštiny, kteří navštěvovali kurz španělštiny pro začátečníky. V rámci experimentu proběhly na probandech čtyři testy. První test proběhl před začátkem kurzu (než vůbec probandi přišli do kontaktu se španělštinou), druhý po deseti týdnech, třetí po dalších deseti týdnech a čtvrtý po dalších deseti, celkem tedy experiment i jazykový kurz probíhaly třicet týdnů. Cílem bylo zjistit, zda lidé k objektům vytvořeným přírodou řadí spíše ženský rod a k objektům vytvořeným člověkem spíše rod mužský. Probandy bylo 43 žen a 31 mužů, průměrný věk kolem 20 let. Bylo jim předloženo 48 obrázků (40 testových, 8 kontrolních), které znaly z učebnice španělštiny, z níž se učili. Obrázky obsahovaly: 10 věcí vytvořených přírodou s ženským gramatickým rodem ve španělštině, 10 věcí vytvořených přírodou s mužským gramatickým rodem ve španělštině, 10 objektů vytvořených člověkem s ženským gramatickým rodem ve španělštině a 10 objektů vytvořených člověkem s mužským gramatickým rodem ve španělštině.

Úkolem bylo nejprve napsat slovo pro obrázek ve španělštině i s gramatickým členem.

Druhým úkolem bylo přiřadit k obrázkům hlas, jaký by měly, pokud by ožily a hrály ve filmu (tzv. kategorizace vyobrazených objektů pomocí přiřazování hlasů (*categorization of pictured objects by using voice assignments*)).⁷

Výsledek nasvědčoval tomu, že rodilým mluvčím maďarštiny se rody substantiv ve španělštině učí dobře, protože jejich jazykem tato schopnost není nijak poznamenána. Lepších výsledků ale dosahovali, pokud byl mužský rod spojen se slovem pojmenovávajícím uměle vytvořený objekt a ženský se slovem pojmenovávajícím objekt vytvořený přírodou.

4.4 Výzkum rodových variant neživých entit v českém jazyce

Autor tohoto experimentu (Matějka, 2012) se zaměřil na český jazyk a na rozdílné podoby rodu u stejných neživých entit.

V prvním z výzkumů mělo 120 participantů (60 žen a 60 mužů, průměrný věk 23,3 let) ohodnotit na 25 škálách prototypy muže a ženy. Měli si představit typického muže a ženu a zařadit je na škálách od -1 do +3 ke slovům jako: ostrý–neostrý, rychlý–pomalý, měkký–tvrdý, tlustý–tenký apod. Participantů byli zároveň upozorněni, že se nemají řídit tím, která vlastnost je jim sympatická. Každý z probandů mohl vyplnit pouze jeden typ dotazníku, a to buď „mužský“, nebo „ženský“, aby nemohl na opačném dotazníku zatrhávat protikladné hodnoty. Z 25 škál bylo potom vybráno 5, u kterých se obě pohlaví shodla, že ta či ona vlastnost odpovídá typickému muži/ženě.

V následujícím výzkumu se autor snažil ověřit svou hypotézu, zda gramatický rod neživých objektů ovlivňuje naše vnímání a pokud ano, jaké vlastnosti danému objektu přisuzujeme.

Průzkumu se zúčastnilo 250 osob, 142 žen a 108 mužů, průměr 22,7 let. Probandi pocházeli z různých regionů České republiky, protože rozdílné pojmenovávání a vnímání neživých entit se často projevuje mezi mluvčími z Čech a mluvčími z Moravy. Bylo vybráno 9 podstatných jmen s kolísajícím rodem (například *sršeň*, *Olomouc*) a 6 rodových dublet (například *brambor* – *brambora*). Poté bylo přidáno ještě 5 výplňkových slov (například *bota*, *telefon*).

Probandi obdrželi tři typy dotazníků. Jeden zkoumal podstatná jména s kolísajícím rodem, druhý rodové dublety a třetí byl kombinovaný. K podstatným jménům s kolísajícím rodem měli respondenti uvést vždy první tři přídavná jména, která je napadnou. Ve druhém dotazníku měli napsat, co obrázek zobrazuje (a použít tedy jednu z rodových variant). Po přiřazení názvu měli uvést tři přídavná jména.

V dalším úkolu dostali probandi kartičky se zvolenou rodovou variantou a pěti škálami vybranými z prvního výzkumu a na těchto škálách je měli ohodnotit od -1 do +3 podle toho,

---

⁷ Tuto metodu jsem použila také já ve svém experimentu (viz kapitola 5.1).

jestli jim tato vlastnost přišla pro daný objekt typická. Následně si měli představit, že neživé entity „ožijí“ a budou hrát v seriálu, a přiřadit jim hlas.

Probandi spoustu objektů hodnotili rozdílně, tedy při zařazování objektu na škálu se neřídili typicky „mužskými“ vlastnostmi (které jako typicky mužské označili probandi v prvním výzkumu), pokud slovo označili jako rodově mužské, a naopak. U přiřazování hlasů se se svým předchozím rozhodnutím o rodu shodovali častěji.

Tato studie nenašla žádnou korelaci mezi variantou názvu, kterou mluvčí používají a vlastnostmi, které danému objektu přisuzují.

4.5 Shrnutí

Existuje mnoho metod, jež byly v různých experimentech použity. Nejčastěji se objevuje metoda přiřazování hlasů nebo přiřazování přídavných jmen. Zatímco ve většině jiných experimentů je vyžadováno rozhodnutí mezi mužským a ženským rodem, ve výzkumu Boroditsky et al. (2003) je zvolena záměrně nepřímá metoda, tedy schopnost díky gramatickému rodu lépe si daný obrázek a jeho jméno zapamatovat. Navíc autoři Boroditsky et al. (2003) svoje výsledky podpořili další, třetí skupinou rodilých mluvčích angličtiny a čtvrtou, kontrolní skupinou rodilých mluvčích angličtiny, která nejprve ohodnotila maskulinitu či femininitu neživé entity na škále, a tudíž bylo potom možné porovnat, zda se výsledky kontrolní skupiny a skupiny experimentální shodují. Jak jsem však popsala výše, tento experiment je podle mého názoru nepřesný a nevalidní. Autorka Chadouri poté replikovala tento experiment na jiných skupinách mluvčích, dosáhla však podobných výsledků. Svůj experiment chtěla potvrdit ještě dalším výzkumem, kde použila metodu škál a přiřazování přídavných jmen, její hypotéza se však nepotvrdila.

V uváděných výzkumech, jejichž předmětem byla otázka generického maskulina, se u Engelberg (2002) ukazuje (například u metody používání vět s „typickými mužskými pojmenováními“) výrazný vliv pohlaví probanda na jeho odpovědi. Touto metodou autorka zkoumá stereotypy v každodenní řeči a tím podporuje a dokazuje svou hypotézu o výrazném vlivu generického maskulina na interpretaci výpovědi. Tuto myšlenku zkoumá také experiment maďarské autorky Koczogh (2010), ta však použila metodu, při které měli probandi za úkol přiřadit rod k úryvkům v angličtině, které autorka pečlivě vybrala z rozhovorů v anglojazyčné talkshow. Prokázala, že existují jakási „typicky mužská“ slovní spojení (a naopak), které probandi označovali mužským rodem i když je vyslovila žena.

Další skupina experimentů poukázala na to, že probandi častěji označují entity vytvořené člověkem jako mužské a entity vytvořené přírodou jako ženské. Experiment Mullen (1990) našel spojení mezi gramatickým rodem neživého předmětu a tím, jak tento předmět vnímáme. Byla zde použita metoda „tréninku“ dětí v rozlišování neživých entit a jejich následné rozřazování do náhodně pojmenovaných skupin.

Ke stejnému závěru docházejí ve svých experimentech i Kurinski a Sera (2011). V pozdějším experimentu Kurinski et al. (2016) dokonce poukazují na to, že absence gramatického rodu v jazyce (jako je maďarština) zlepšuje schopnost posluchačů se naučit rody neživých objektů v jazyce jiném, protože jejich vnímání tohoto jevu není nijak ovlivněno. Metodou je tedy zkoumání „naučitelnosti“ jevu v jazyce s ohledem na předešlé dispozice z rodného jazyka. Znovu je zde také použita metoda přiřazení hlasů neživým entitám, jež by měly hrát v kresleném filmu, kde se znovu ukazuje vliv rodu v jazyce (i pokud tento jazyk není rodný, ale pouze naučený) na konceptualizaci neživých objektů.

Matějka (2012) se také snažil replikovat podobný výzkum, ve kterém se zaměřil na vliv gramatického rodu v jazyce na interpretaci vlastností neživých objektů, ke svému srovnání si však nevybral různé jazyky, ale nářeční varianty v rámci češtiny. Používá metodu škál, aby určil, která přídavná jména jsou nejvíc „odlišná“ v otázce mužského či ženského rodu a těmito určenými škálami teprve nechal probandy hodnotit neživé entity. Poté také používá metodu přiřazování hlasů neživým entitám v pomyslném kresleném filmu. Jeho výzkum neprokázal původní hypotézu, že se při konceptualizaci neživých objektů budou mluvčí češtiny řídit rodovou variantou dublety, kterou běžně používají. To je nejspíš způsobeno tím, že v českém jazyce se rozhodování mezi používáním mužského či ženského rodu u rodových dublet neživých entit řídí ze všeho nejvíce nářečím, což nemá vliv na to, jak probandi danou věc vnímají (zda jako mužskou, či ženskou).

5. Experiment

5.1 Výzkumná otázka

V experimentu byl porovnán jazyk s gramatickým rodem (češtinu) a jazyk bez gramatického rodu (maďarštinu). V návaznosti na výše popsané experimenty jsem se rozhodla ověřit, zda gramatický rod v jazyce ovlivňuje konceptualizaci neživých objektů. Pro každý z těchto jazyků byl proveden experiment se dvěma různými metodami: přiřazování hlasů neživým objektům a přiřazování vlastních jmen neživým objektům. Mým cílem bylo následující:

- Ověřit, zda se rodilí mluvčí češtiny budou ve svých odpovědích orientovat podle gramatického rodu slov, které označují neživé objekty, a porovnat tuto případnou tendenci s odpověďmi rodilých mluvčích maďarštiny.
- Ověřit, zda se mluvčí každého z jazyků shodnou ve svých odpovědích u jednotlivých objektů, a to jak v rámci jedné metody, tak v porovnání obou metod.

5.2 Procedura experimentu

Byly vybrány dvě výzkumné metody a vytvořeny dva typy dotazníků, které by byly snadno porovnatelné, protože obsahem obou dotazníků byly stejné obrázky neživých předmětů. V první metodě byla použita tzv. kategorizace vyobrazených objektů pomocí přiřazování hlasů (*categorization of pictured objects by using voice assignments*), to znamená, že úkolem respondenta bylo představit si, že objekt hraje v kresleném filmu a přiřadit k němu hlas, jaký by v tomto filmu měl mít (buď ženský, nebo mužský). Tuto metodu použili například autoři Pavlidou a Alvanoudi (2013), nebo Kurinski (2016). V druhé metodě byla použita metoda přiřazování jmen, kterou použila například Engelberg (1993; 1995), to znamená, že úkolem respondenta bylo přiřadit k objektu rodné jméno, které si myslí, že by objekt měl mít, pokud by hrál v kresleném filmu. Každý z dotazníků obsahoval 24 obrázků. Podle Pavlidou a Alvanoudi (2013) a Flaherty (2001) by neživé objekty vybrané pro experiment neměly být typicky spojované se ženami či muži.

Byly vybrány takové obrázky, které splňují všechny následující podmínky:

- 12 neživých objektů bylo v českém jazyce nazváno slovem mužského rodu, 12 objektů bylo v českém jazyce nazváno slovem ženského rodu.
- Pokusila jsem se vyvarovat se výběru objektů, které by byly typicky spojovány s muži nebo ženami (například náradí, automobily, kosmetika apod.).
- Všechny objekty byly konkrétní, jasné a běžně nezaměnitelné s jinými objekty

(například objekty jiného gramatického rodu).

Zadání obou experimentů i použité obrázky jsou dostupné v příloze této práce (viz kapitola 8). Polovina respondentů dostala dotazník jednoho typu, polovina respondentů dotazník druhého typu. Nikdo nevyplňoval oba dotazníky, aby nedošlo k ovlivnění odpovědi předchozím dotazníkem. Zadání pro české respondenty bylo v češtině, zadání pro maďarské respondenty v maďarštině.⁸ Sběr dat byl uskutečněn online pomocí serveru Survio.com.

Po kliknutí na odkaz byl respondent vyzván, aby vyplnil informace o pohlaví, věku a rodném jazyce. Dále se mu zobrazilo zadání dotazníku (viz příloha), a to buď dotazníku s metodou přiřazování hlasů, nebo dotazníku s metodou přiřazování jmen. Poté se respondentovi zobrazily najednou všechny obrázky, pod které do řádku mohl napsat odpověď. Vyplňování dotazníku nemělo dáno časový limit. Na konci respondent klikl na tlačítko *Odeslat* u českého dotazníku a *Mentés* (,uložit‘) u dotazníku maďarského.

5.3 Účastníci experimentu

Účastníkem experimentu mohla být pouze osoba, která měla jeden rodný jazyk, a to buď češtinu u českého dotazníku, nebo maďarštinu u maďarského dotazníku. Uvedl-li tedy respondent v dotazníku jiný rodný jazyk, nebo více rodných jazyků, byl jeho dotazník z výzkumu vyřazen.

Vyplňování českého dotazníku se zadáním číslo 1 (doplňování hlasů) se zúčastnilo 41 respondentů, 21 žen a 20 mužů, průměrný věk 25 let, věk nejmladšího respondenta 20 let, věk nejstaršího respondenta 65 let. Vyplňování českého dotazníku se zadáním číslo 2 (doplňování jmen) se zúčastnilo 43 respondentů, 24 žen a 19 mužů, průměrný věk 24 let, věk nejmladšího respondenta 19 let, věk nejstaršího respondenta 40 let. Celkově se online dotazníku na české straně zúčastnilo 84 respondentů, 45 žen a 39 mužů, průměrný věk 24,5, věk nejmladšího respondenta 19 let, věk nejstaršího respondenta 65 let.

Vyplňování maďarského dotazníku se zadáním číslo 1 (doplňování hlasů) se zúčastnilo 45 respondentů, 31 žen a 14 mužů, průměrný věk 29 let, věk nejmladšího respondenta 16 let, věk nejstaršího respondenta 53 let. Vyplňování maďarského dotazníku se zadáním číslo 2 (doplňování jmen) se zúčastnilo 37 probandů, 25 žen a 12 mužů, průměrný věk 36 let, věk nejmladšího respondenta 17 let, věk nejstaršího respondenta 69 let. Celkově se online dotazníku na maďarské straně zúčastnilo 82 respondentů, 56 žen a 26 mužů, průměrný věk 32,5, věk nejmladšího respondenta 16 let, věk nejstaršího respondenta 69 let.

---

⁸ S překladem mi laskavě pomohla Mgr. Andrea Hanna Balázs, rodilá mluvčí maďarštiny.

5.4 Výsledky

V souladu s otázkami, které jsem si položila v kapitole 5.1, byla provedena analýza dat v rámci mnou nashromážděného vzorku. První analýza se týkala shody rodu odpovědí s českým gramatickým rodem (kapitola 5.4.1), druhá analýza se týkala konzistentnosti odpovědí pro jednotlivé objekty (kapitola 5.4.2).

Při zpracování dat odpovědí maďarských rodilých mluvčích u dotazníku s metodou přiřazování jmen jsem však narazila na zajímavý jev, který jsem původně nepředpokládala. Zdálo se, že u rodilých mluvčích maďarštiny se podezřele často shodoval první foném přiřazeného rodného jména s prvním fonémem názvu objektu (nebo s více fonémy, viz kapitola 5.4.3). Z tohoto důvodu byla provedena třetí analýza: analýzu shody prvního fonému v odpovědích českých i maďarských rodilých mluvčích v dotaznících s metodou přiřazování jmen.

5.4.1 Shoda rodu odpovědí s českým gramatickým rodem

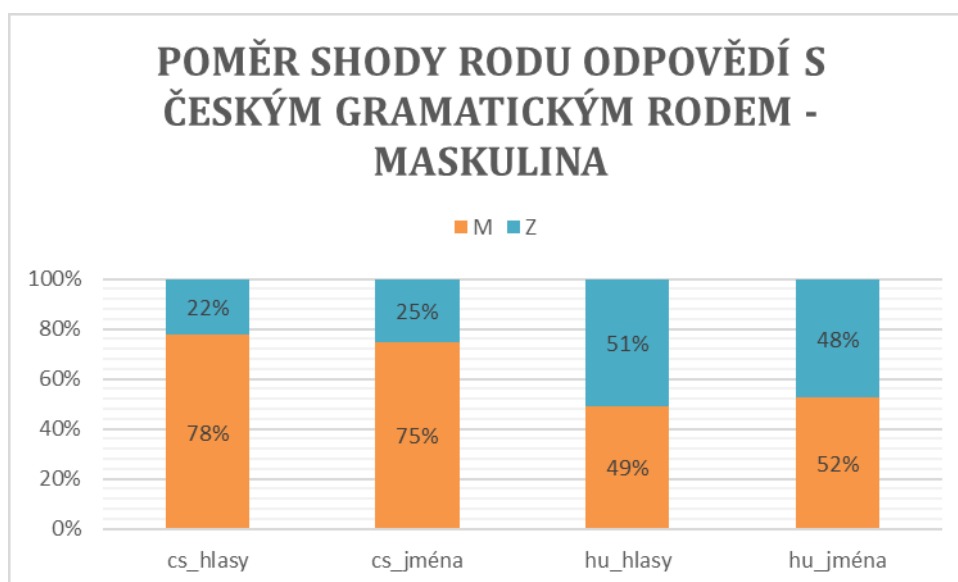
Spočítala jsem, v kolika případech se čeští rodilí mluvčí v dotaznících (pro každou metodu zvlášť) shodovali ve svých odpovědích s gramatickým rodem názvu daného objektu. Pro účely srovnání jsem spočítala také shody odpovědí maďarských rodilých mluvčích s rodem názvu objektu v češtině, zvlášť u maskulin a zvlášť u feminin.

Celkový počet odpovědí					
	M	Z	Počet M	Počet Z	Celkem
cs_hlasy	55 %	45 %	540	444	984
cs_jména	56 %	44 %	577	452	1029
hu_hlasy	56 %	44 %	607	469	1076
hu_jména	54 %	46 %	478	409	887
Počet odpovědí pro česká maskulina					
	M	Z	Počet M	Počet Z	Celkem
cs_hlasy	78 %	22 %	382	110	492
cs_jména	75 %	25 %	385	129	514
hu_hlasy	49 %	51 %	266	275	541
hu_jména	52 %	48 %	232	211	443
Počet odpovědí pro česká feminina					
	M	Z	Počet M	Počet Z	Celkem
cs_hlasy	32 %	68 %	158	334	492
cs_jména	37 %	63 %	192	323	515
hu_hlasy	64 %	36 %	341	194	535
hu_jména	55 %	45 %	246	198	444

Tab. 1. Celkový poměr shod odpovědí. Legenda: cs_hlasy – výsledky dotazníku pro české rodilé mluvčí s metodou přiřazování hlasů, cs_jména – výsledky dotazníku pro české rodilé mluvčí s metodou přiřazování jmen, to samé platí pro hu_hlasy, hu_jména, pouze s rozdílem, že výsledky odpovědí jsou z dotazníků vyplněných maďarskými rodilými mluvčími. Počet M – počet odpovědí s mužským rodem, Počet Z – počet odpovědí s ženským rodem. M, resp. Z – počet odpovědí v mužském, resp. ženském rodě v procentech.

Jak lze v tabulce 1 vidět, v celkovém počtu odpovědí odpovídali jak čeští, tak maďarští rodilí mluvčí více či méně shodně, tedy něco málo více než polovina odpovědí byla v mužském rodě a trochu méně než polovina odpovědí byla v rodě ženském. U českých rodilých mluvčích toto mohlo být způsobeno faktem, že polovina názvů objektů byla v mužském a polovina názvů objektů v ženském rodě, tudíž by tento výsledek odpovídal původní hypotéze, že čeští rodilí mluvčí se budou ve svých odpovědích řídit rodem názvu objektu v češtině. Výsledkem u dotazníků pro maďarské rodilé mluvčí však byla také více než polovina odpovědí mužského a téměř polovina ženského rodu. Tento výsledek mohl být oproti češtině způsoben náhodou, protože maďarština gramatický rod nemá.

Abych tyto předpoklady ověřila a abych vyloučila možnost, že i u českých rodilých mluvčích podlehl tento jev náhodě, spočítala jsem odpovědi pro obě metody u obou zkoumaných jazyků pouze pro česká maskulina. Jak můžeme vidět v tabulce 1 a grafu na obrázku 1, zde se poměry odpovědí značně liší. Pro odpovědi v mužském rodě u českých maskulin dosahovaly hodnoty odpovědí českých rodilých mluvčích 78 % u dotazníku s metodou přiřazování hlasů a 75 % u dotazníku s metodou přiřazování jmen, u odpovědí maďarských rodilých mluvčích se tyto hodnoty znovu pohybovaly kolem poloviny (49 % u dotazníku s metodou přiřazování hlasů a 52 % u dotazníku s metodou přiřazování jmen). Pro vyloučení možnosti, že by se jednalo o výsledky odpovídání na základě prosté náhody, byl použit oboustranný binomický test pro pravděpodobnost 50 %. Zatímco u výsledků pro české dotazníky lze tuto možnost vyloučit (v obou případech $p < 0,01$), u výsledků pro maďarské dotazníky ji vyloučit nelze (v případě dotazníků pro hlasy $p = 0,73$, v případě dotazníků pro jména $p = 0,34$).

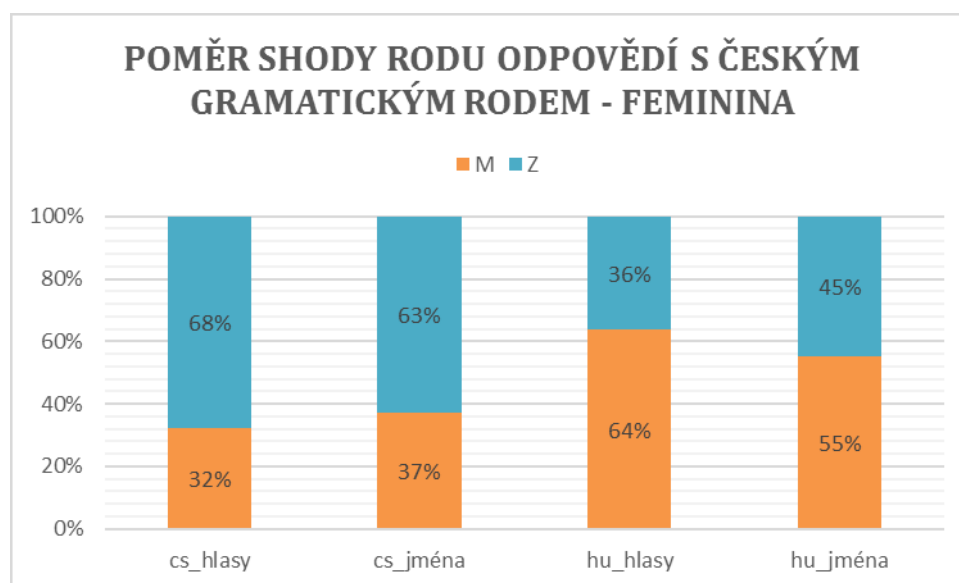

Obr. 1. Graf poměru shod odpovědí u českých maskulin.

Tento výsledek napovídá tomu, že čeští rodilí mluvčí se ve svých odpovědích v nenáhodné míře orientovali podle gramatického rodu, jaký měl název daného objektu v českém jazyce, zatímco maďarští rodilí mluvčí odpovídali nejspíše náhodně.

Stejná analýza (viz tabulka 1 a obrázek 2) byla vytvořena i pro česká feminina, kde se však tento jev neprojevil v takové míře. Zatímco u českých rodilých mluvčích 68 % odpovědí u dotazníku s metodou přiřazování hlasů a 63 % odpovědí u dotazníku s metodou přiřazování jmen bylo v ženském rodě u objektů, jenž mají v češtině ženský rod, pouze u jedné z metod (přiřazování jmen) u rodilých mluvčích maďarštiny byla procenta odpovědí v mužském a ženském rodě znovu okolo poloviny (55 % odpovědí mužských a 45 % odpovědí ženských),

což by znovu bylo ve shodě s předchozím tvrzením o tom, že rodilí mluvčí maďarštiny přiřazují jména k názvům objektů v náhodné míře. U dotazníku s metodou přiřazování hlasů bylo 64 % odpovědí maďarských rodilých mluvčích v mužském rodě u názvů objektů, jež mají v češtině ženský rod. Binomický test pro pravděpodobnost 50 % zde ukázal nenáhodnost odpovědí českých rodilých mluvčích (v obou případech je $p < 0,01$), u odpovědí maďarských rodilých mluvčích však rovněž ukázal podobný efekt (v případě dotazníku pro hlasy je $p < 0,01$ a v případě dotazníku pro jména je $p < 0,026$).

Obr. 2. Graf poměru shod odpovědí u českých feminin.

Diskrepance mezi výsledky odpovědí u maďarských rodilých mluvčích v obou uvedených skupinách mohla být způsobena několika faktory. Jedním z nich je bohužel nepoměr mezi pohlavím respondentů (na dotazník pro hlasy odpovídalo 31 žen a 14 mužů, na dotazník pro jména odpovídalo 25 žen a 12 mužů). Další z nich je možnost, že se nejspíše nepovedlo vybrat zcela genderově nezatížené obrázky, například jako obrázek pro buben, jenž se ve většině odpovědí u obou metod a obou jazyků jevil téměř výhradně jako mužský (jak uvedu v další kapitole 5.4.2).

5.4.2 Konzistentnost odpovědí pro jednotlivé objekty

V dalším kroku byla provedena analýza porovnání celkového počtu odpovědí pro jednotlivé objekty s počtem odpovědí v mužském rodě (viz tabulka 2 a 3). Předpokládáme, že v případě, že by respondenti odpovídali zcela náhodně, pravděpodobnost odpovědi v mužském rodě by byla 50 %. Proto byl proveden binomický test pravděpodobnosti 50 %. Položky, u kterých test vyhodnotil $p < 0,05$ jsem považovala za konzistentní, tedy že se u nich respondenti shodli na některém z dvou hodnocení (maskulinita či femininita objektu). Na

základě této úvahy lze shrnout následující výsledky: pro dotazníky vyplněné českými rodilými mluvčími se u 15 objektů z 24 u dotazníku s metodou přiřazování hlasů a u 13 objektů z 24 u dotazníku s metodou přiřazování jmen respondenti mezi sebou nenáhodně shodli v rodu odpovědi (viz tabulka 2, v tabulkách jsou takové položky označeny žlutou barvou) a pro dotazníky vyplněné maďarskými rodilými mluvčími se u 17 objektů z 24 u dotazníku s metodou přiřazování hlasů a u 10 objektů z 24 u dotazníku s metodou přiřazování jmen respondenti mezi sebou nenáhodně shodli v rodu odpovědi (viz tabulka 3). Dohromady u všech 28 objektů (ze 48 pro oba testy), ve kterých se mezi sebou rodilý mluvčí češtiny shodli v rodu svých odpovědí, se také tyto odpovědi shodovaly s rodem názvu objektů v češtině. Tím lze podpořit hypotézu řečenou výše, že mluvčí češtiny se při konceptualizaci neživých objektů nechávají nejspíše ovlivnit gramatickým rodem jejich názvů v češtině.

Stimul	cs hlasy					cs jména				
	Odp. celkem	Odp. M	p	Shoda rodu odpovědi i s gram. rodem	Pravděpodobnost M na základě vzorku	Odp. celkem	Odp. M	p	Shoda rodu odpovědi s gram. rodem	Pravděpodobnost M na základě vzorku
telefon	41	33	0,0001122	1	0,80	43	36	8,96E-06	1	0,84
deštník	41	18	0,5327	0	0,44	43	28	0,06599	0	0,65
konev	41	11	0,004324	1	0,27	43	13	0,01372	1	0,30
sponka	41	17	0,3489	0	0,41	42	15	0,08843	0	0,36
ponožka	41	21	1	0	0,51	43	21	1	0	0,49
klíč	41	37	1,03E-07	1	0,90	43	39	3,11E-08	1	0,91
zámek	41	32	0,0004309	1	0,78	43	32	0,001914	1	0,74
mič	41	39	7,84E-10	1	0,95	43	39	3,11E-08	1	0,91
tužka	41	6	4,87E-06	1	0,15	43	11	0,001914	1	0,26
lupa	41	14	0,05958	0	0,34	43	17	0,2221	0	0,40
nůž	41	40	3,82E-11	1	0,98	43	38	2,5E-07	1	0,88
dort	41	22	0,7552	0	0,54	42	24	0,4408	0	0,57
palma	41	12	0,01151	1	0,29	43	10	0,000606	1	0,23
vidlička	41	6	4,87E-06	1	0,15	43	11	0,001914	1	0,26
měsíc	41	38	1,05E-08	1	0,93	43	32	0,001914	1	0,74
kotva	41	11	0,004324	1	0,27	43	20	0,7608	0	0,47
lžice	41	6	4,87E-06	1	0,15	43	13	0,01372	1	0,30
cigareta	41	23	0,5327	0	0,56	43	25	0,3604	0	0,58
buben	41	40	3,82E-11	1	0,98	43	41	2,15E-10	1	0,95
štětec	41	27	0,05958	0	0,66	42	22	0,8776	0	0,52
hřeben	41	25	0,211	0	0,61	43	26	0,2221	0	0,60
hvězda	41	3	1,05E-08	1	0,07	43	14	0,03154	1	0,33
zvon	41	31	0,00145	1	0,76	43	28	0,06599	0	0,65
trumpeta	41	18	0,5327	0	0,44	43	22	1	0	0,51

Tab. 2. Přehled odpovědí pro jednotlivé objekty u odpovědí českých rodilých mluvčích.

Stimul	hu hlasy					hu jména				
	Odp. celkem	Odp. M	p	Rod odp.	Pravdě- podobnost M na základě vzorku	Odp. celkem	Odp. M	p	Rod odp.	Pravdě- podobnost M na základě vzorku
telefon	45	27	0,2327		0,60	36	19	0,8679		0,53
deštník	45	14	0,01609	f	0,31	37	21	0,5114		0,57
konev	45	14	0,01609	f	0,31	37	18	1		0,49
sponka	45	33	0,002459	m	0,73	37	27	0,007632	m	0,73
ponožka	45	42	8,66E-10	m	0,93	37	27	0,007632	m	0,73
klíč	45	38	3,12E-06	m	0,84	37	26	0,02007	m	0,70
zámek	45	23	1		0,51	37	28	0,002563		0,76
mič	45	23	1		0,51	37	19	1		0,51
tužka	45	29	0,07245		0,64	37	20	0,7428		0,54
lupa	45	33	0,002459	m	0,73	37	25	0,04703	m	0,68
nůž	45	38	3,12E-06	m	0,84	37	22	0,324		0,59
dort	45	5	7,88E-08		0,11	37	13	0,09887		0,35
palma	45	18	0,2327		0,40	37	10	0,007632	f	0,27
vidlička	45	15	0,0357	f	0,33	37	17	0,7428		0,46
měsíc	45	16	0,07245		0,36	37	14	0,1877		0,38
kotva	45	43	5,89E-11	m	0,96	37	25	0,04703	m	0,68
lžice	45	14	0,01609	f	0,31	37	15	0,324		0,41
cigareta	45	40	7,88E-08	m	0,89	37	18	1		0,49
buben	45	43	5,89E-11	m	0,96	37	30	0,0001911	m	0,81
štětec	45	13	0,006609	f	0,29	37	14	0,1877		0,38
hřeben	45	13	0,006609	f	0,29	37	12	0,04703	f	0,32
hvězda	45	16	0,07245		0,36	37	15	0,324		0,41
zvon	45	15	0,0357	f	0,33	37	14	0,1877		0,38
trumpeta	45	42	8,66E-10	m	0,93	37	29	0,0007529	m	0,78

Tab. 3. Přehled odpovědí pro jednotlivé objekty u odpovědí maďarských rodilých mluvčích.

V případě maďarštiny lze konzistentnosti odpovědí blíže interpretovat jen stěží. Zprv, vzorek sebraný pro výzkum je příliš malý (a jak už bylo popsáno výše, také je v něm nepoměr ženských a mužských respondentů), zadruhé snaha o vysvětlení nějakého hlubšího povědomí o „rodech“ objektů v jazyce, jenž gramatický rod postrádá, přesahuje téma mé práce. Přesto lze však uvažovat o nějaké kulturní asociaci určitých předmětů s maskulinitou a femininitou, i pokud gramatický rod v jazyce neexistuje. Konkrétně trumpeta, buben, kotva, lupa, klíč, ponožka a sponka jsou v odpovědích maďarských rodilých mluvčích nenáhodně maskulinní, hřeben je jako jediný konzistentně femininní. Z hlediska kulturních asociací středoevropského regionu není tento jev zřejmě nijak překvapující – hřeben je nejspíše často asociován se ženou, kdežto buben je nejspíše často spojovaný s mužem. Pokud tyto výsledky srovnáme s odpověďmi českých rodilých mluvčích, pouze buben a klíč jsou také nenáhodně maskulinní (což se ale shoduje také s tím, že v češtině mají mužský gramatický rod). Další objekty, které jsou v odpovědích maďarských rodilých mluvčích nenáhodně maskulinní (tedy trumpeta, kotva, lupa, ponožka, sponka) v odpovědích českých rodilých mluvčích nenáhodně maskulinní nejsou, nejspíše proto, že v češtině mají tyto objekty ženský gramatický rod.

Stejně tak hřeben, v maďarských odpovědích asociovaný s femininitou má v češtině mužský gramatický rod a v odpovědích českých rodilých mluvčích jednoznačnou maskulinitu či femininitu nemá. Problematika toho, zda je vliv přítomnosti gramatického rodu v jazyce silnější než kulturní asociace jeho mluvčích, by si zasloužila samostatný a rozsáhlejší výzkum.

5.4.3 Shoda prvního fonému vlastního jména s názvem objektu

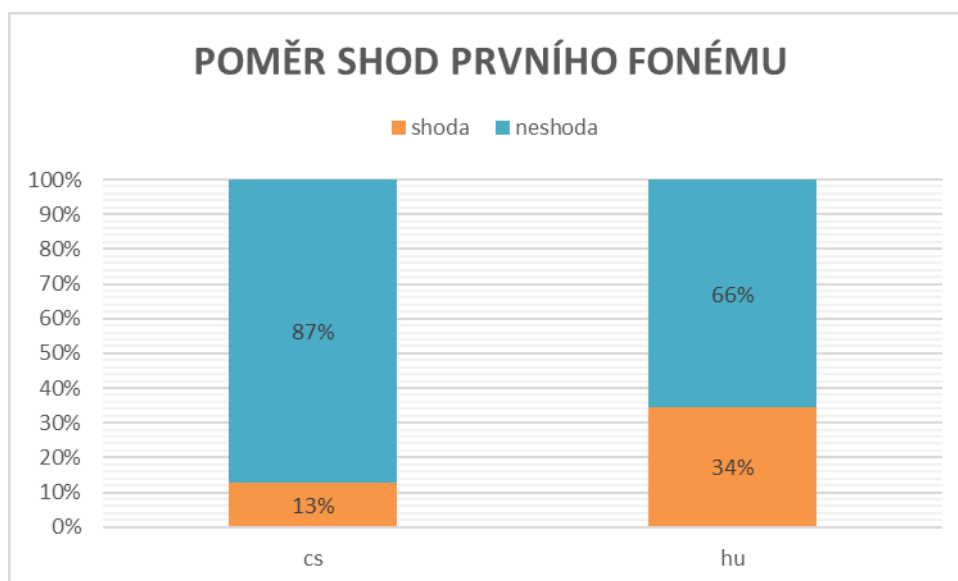
Jak již bylo řečeno v kapitole 5.4, objevil se především u rodilých mluvčích maďarštiny (dotazník s metodou přiřazování jmen) poměrně velký počet odpovědí (jmen), která se shodovala v prvním fonému s názvem objektu v maďarštině.

V tabulce 4 a na obrázku 3 lze porovnat počet odpovědí (jmen), které se s apelativem v daném jazyce shodovaly v prvním fonému. Pro všechny obrázky v obou jazycích jsem se snažila vybrat název, který by tomuto obrázku nejlépe odpovídal a dal by se s ním tudíž porovnávat první foném jména odpovědi. Zatímco u českých obrázků jsem pouze jeden označila dvěma slovy (*míč/balón*), po poradě s rodilou mluvčí maďarštiny jsem označila 4 z obrázků dvěma slovy. U slova pro ‚sponku‘ (*gemkapocs*) jsem počítala jména začínající jak na foném /g/, tak na foném /k/, protože forma *kapocs* se běžně používá, a u slova pro ‚konev‘ (*öntözőkanna/locsoló*) jsem počítala jména začínající na /ö/, /l/, ale i /k/, protože forma *kanna* se také běžně používá. Zatímco u odpovědí českých rodilých mluvčích se shoda projevila pouze u necelých 13 % odpovědí, u mluvčích maďarštiny se projevila u 34 % odpovědí. Tento rozdíl se ukázal jako signifikantní, $\chi^2 = (1; n = 1918) = 124,8; p < 0,01$.

Obrázek č. ⁹	Porovnávané slovo CS	Shoda prvního fonému CS	Porovnávané slovo HU	Shoda prvního fonému HU
1	telefon		2 telefon	5
2	deštník		4 esernyő	19
3	konev		9 (öntöző)kanna/locsoló	13
4	sponka		5 (gem)kapocs	14
5	ponožka		6 zokni	17
6	klíč		5 kulcs	15
7	zámek		4 lakat	12
8	míč/balón		10 labda	10
9	tužka		4 ceruza/írón	10
10	lupa		9 nagyító	7
11	nůž		1 kés	11
12	dort		8 torta	14
13	palma		7 pálma	17
14	vidlička		6 villa	17
15	měsíc		11 hold	12
16	kotva		7 horgony	5
17	lžíce		6 kanál	18
18	cigareta		2 cigaretta	5
19	buben		5 dob	15
20	štětec		3 ecset	15
21	hřeben		3 fésű	12
22	hvězda		2 csillag	17
23	zvon		8 harang/csengő	16
24	trumpeta		6 trombita	10
	Celkem z 1031 odpovědí:	133	Celkem z 887 odpovědí:	306

Tab. 4. Shody prvního fonému.

Obr. 3. Graf poměru shod prvního fonému.

⁹ Toto číslo se shoduje s číslem obrázku v příloze 3.

Kromě shody prvního fonému se v odpovědích objevovala také fonemická shoda komplexnějšího charakteru. Kvantifikací takových shod jsem se v této práci nezabývala, jelikož jsou obtížněji měřitelné. Uvedu však několik z nich jako příklad. Pro obrázek deštníku – v maďarštině *esernyő* – celkem 8 respondentů tento objekt pojmenovalo mužským maďarským jménem *Ernő*. Obrázek pro konev (*öntözőkanna/locsoló*) celkem 6 respondentů pojmenovalo ženským jménem *Anna* (což je podobné formě *kanna*) a 5 mužským jménem *Ödön* (což je podobné začátku formy *öntözőkanna*). V maďarštině existuje ženské vlastní jméno *Pálma*, tedy obrázek palmy (v maďarštině *pálma*) celkem 12 respondentů označilo tímto ženským jménem. Velmi kreativní byli mluvčí i u obrázku pro vidličku (*villa*), kdy 7 respondentů pojmenovalo objekt mužským jménem *Vilmos*, 4 *Villő* a 4 ženským jménem *Vilma*. Dále například obrázek zvonu (*csengő/harang*) celkem 6 mluvčích pojmenovalo ženským jménem *Csenge* a jeden mužským jménem *Csongor*. Obrázek hvězdy (*csillag*) potom celkem 13 respondentů pojmenovalo ženským jménem *Csilla*, které v 18. století přímo vzniklo odvozením od apelativa *csillag*.¹⁰

U českých rodilých mluvčích se tento jev neprojevil do takové míry, pro porovnání jsou ale také odpovědi českých rodilých mluvčích v tabulce 4. Především u českých rodilých mluvčích jsem však také objevila limity tohoto typu experimentu – při pojmenovávání objektů (možná stejně tak i při přiřazování hlasů, ale u tohoto typu dotazníku není možné to zjistit) se někteří lidé neorientovali nejspíš ani podle rodu, ani podle „typických vlastností“ přiřazovaných neživým objektům, nýbrž podle asociací, které v nich dané objekty vyvolaly. K této úvaze mě vedly především odpovědi českých rodilých mluvčích v dotazníku s metodou přiřazování jmen – například u obrázku klíče celkem 7 lidí pojmenovalo klíč jménem *Petr* (nejspíš se nabízí asociace s květinou petrklíč). Dále se objevilo jméno *Stella* u obrázku hvězdy a jméno *Adolf* u obrázku štětce (nabízí se asociace s Adolfem Hitlerem a jeho nesplněným snem stát se malířem). V těchto případech se ukazují nedostatky této výzkumné metody, protože metoda s použitím obrázků umožňuje, aby se projevil i jiné vlivy, než gramatický rod.

---

¹⁰ Poprvé ho použil András Dugonics v roce 1788 ve svém románu *Etelka* (Fercsik & Raátz, 2009: 265).

5.5 Shrnutí

Ve svém experimentu jsem pomocí dvou výzkumných metod – přiřazování rodných jmen a přiřazování hlasů obrázkům neživých objektů – porovnávala jazyk s gramatickým rodem (čeština) a jazyk bez gramatického rodu (maďarština). Ke sběru dat byly použity online dotazníky (2 pro každý jazyk), kterého se zúčastnilo celkem 84 českých a 82 maďarských rodilých mluvčích. Experiment přinesl následující výsledky. Provedením dvou různých analýz, a to konkrétně analýzy shody rodů odpovědí u obou jazyků s gramatickým rodem objektů v češtině (kapitola 5.4.1) a analýzy konzistentnosti odpovědí u obou jazyků pro jednotlivé objekty (kapitola 5.4.2) se mi podařilo zjistit významný vliv existence gramatického rodu v jazyce na konceptualizaci neživých objektů jeho mluvčími. V obou provedených analýzách se vliv gramatického rodu v jazyce na odpovědi rodilých mluvčích češtiny ukázal jako nenáhodný.

U maďarských rodilých mluvčích, jejichž jazyk gramatický rod postrádá, se projevila zajímavá nenáhodná míra shody v odpovědích u některých z objektů (například buben, ponožka), která by snad mohla poukazovat na zažitě kulturní asociace, jež tuto konzistentnost způsobily (kapitola 5.4.2). Dalším zajímavým zjištěním byl poměrně silný vliv prvního fonému názvu obrázků s přiřazeným rodným jménem objektu, který se projevil především u maďarských rodilých mluvčích.

Výzkum, provedený v této práci lze jen stěží srovnat s výzkumy předešlými (kapitola 4). Výše popsané výzkumy se nejčastěji zabývaly jinými otázkami, jako je vliv gramatického rodu na paměť (Boroditsky, 2003), výzkum generického maskulina (Engelberg, 1993, 2002) nebo výzkum rodových dublet v jednom jazyce (Matějka, 2012). Výzkum provedený zde se zaměřoval pouze na vliv přítomnosti gramatického rodu v jazyce na konceptualizaci neživých předmětů jeho mluvčími prostřednictvím přiřazování hlasů či jmen. Jak již bylo řečeno výše, k hlubšímu zkoumání příčin zjištěných výsledků tohoto experimentu by bylo třeba samostatné studie. Nejblíže mému výzkumu má snad svými výsledky a průběhem experiment Boroditsky (2003: 69-71), ve kterém mluvčí němčiny a španělštiny přiřazovaly k obrázkům neživých objektů přídavná jména. Výsledkem jejího experimentu byl významný vliv gramatického rodu, jenž měly objekty v jazyce na konceptualizaci, a tudíž i popis těchto předmětů.

6. Závěr

Ve své práci jsem nejprve krátce věnovala otázce gramatického rodu obecně (kapitola 2.1), poté jeho postavení v českém jazyce (kapitola 2.2) a jeho absenci v jazyce maďarském (kapitola 2.3). Stručně jsem shrnula teorii jazykového relativismu (kapitola 3) a nejvýznamnější poznatky jeho předních představitelů, protože tato teorie úzce souvisí s oblastí experimentálního výzkumu gramatického rodu. Několik experimentů provedených v této oblasti jsem také popsala (kapitola 4), abych nastínila otázku, kterou jsem použila pro design vlastního provedeného experimentu (kapitola 5).

Cílem mého výzkumu bylo ověřit, zda se čeští rodilí mluvčí budou ve svých odpovědích orientovat pomocí gramatického rodu v jazyce oproti rodilým mluvčím maďarštiny, jejichž jazyk gramatický rod nemá, a zda budou ve svých odpovědích konzistentní mezi oběma použitými metodami. Výsledky výzkumu jsou v souladu s těmito předpoklady, a navíc poukázaly i na další zajímavá zjištění, jako je například shoda prvního fonému přiřazeného jména s prvním fonémem názvu objektu, která se ukázala především u rodilých mluvčích maďarštiny (kapitola 5.4.3).

Za nedostatek výzkumu provedeného v této práci považuji nevyvážený vzorek respondentů, jež dotazník vyplňovali. Tento nepoměr mezi respondenty mužského a ženského pohlaví u respondentů z řad maďarských rodilých mluvčích podle mého názoru mohl způsobit neshody mezi dvěma použitými metodami, a to konkrétně v analýze shody rodu odpovědí s českým gramatickým rodem (viz tabulka 1, obrázek 2). Další nedostatek vidím v širokém rozpětí věku respondentů (který se u maďarských rodilých mluvčích pohyboval od 16 do 69 let), který již sám o sobě způsobuje nedostatečně koherentní vzorek odpovědí. Jak jsem již popsala výše, sama metoda přiřazování hlasů či jmen obrázkům neživých předmětů má jisté limity, jež se projevují například asociacemi obrázků s jinými vlivy, než je gramatický rod názvu objektu (viz kapitola 5.4.3), nebo genderové zatížení obrázků, jemuž se nelze vyhnout (viz kapitola 5.4.2).

Výsledky odpovědí rodilých mluvčích maďarštiny by stály za vytvoření rozsáhlejší výzkumné práce, a to jak výsledky analýzy shod prvního fonému názvu objektu v jazyce s prvním fonémem přiřazeného rodného jména, tak také hlubší kulturní asociace, jež možná způsobily ve výsledcích mého výzkumu nenáhodnou shodu v odpovědích maďarských rodilých mluvčích v jazyce (viz kapitola 5.4.2). Bylo by zajímavé zjistit, které vlivy způsobují takové shody v jazyce, jenž gramatický rod nemá, a jaký je jejich vztah k vlivu gramatického rodu v jazyce, který rod má.

7. Použitá literatura

- Boroditsky, L., Schmidt, L. A., & Phillips, W. (2003). Sex, syntax, and semantics. In *Language in Mind: Advances in the Study of Language and Thought*, Cambridge, MA: MIT Press, 61–79.
- Brown, R. W. (1976). Reference: In memorial tribute to Eric Lenneberg. *Cognition*, 4, 125–153.
- Corbett G G (2005). ‘The number of genders,’ ‘Sex-based and non-sex-based gender systems,’ a ‘Gender assignment systems’. In Haspelmath M, Dryer M, Gil D & Comrie B (eds.) *World atlas of language structures*. Oxford: Oxford University Press.
- Corbett, G. G. (2006). Gender, Grammatical. In Brown Keith: *Encyclopedia of Language & Linguistics (Second Edition)*, 749–756.
- Engelberg, M. (1993). Maskuliini, feminiini, virkamies [Masculine, feminine, civilservant]. *Naistutkimus-Kvinnoforskning* 4, 39–50. (English abstract).
- Engelberg, M. (1995). Kuinka geneerisiä suomen geneeris-maskuliiniset ilmaisut ovat? [How generic are the generic masculine expressions in Finnish?]. *Acta Universitatis Ouluensis B Humaniora* 19, 25–32.
- Engelberg, M. (1998). Androcentricity in Finnish: Empirical findings. Unpublished paper.
- Engelberg, M. (2002). The communication of gender in Finish. In Hellinger, M. & Bussmann, H. (eds.) (2002). *Gender across languages: the linguistic representation of women and men. Volume II*. Amsterdam: John Benjamins B. V. 109-132.
- Fercsik, E. & Raátz, J. (2009). *Keresztnevek enciklopédiája. A leggyakoribb női és férfinevek*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Flaherty, M. 2001. How a language gender system creeps into perception. *Journal of Cross-Cultural Psychology* 32(1), 18-31.
- Guiora, A. Z., Beit-Hallahmi, B., Fried, R., & Yoder, C. (1982). Language Environment and Gender Identity Attainment. *Language Learning*, 32(2), 289-304.
- Chadouri, D. Gramatical gender influences the perception of bilinguals. Dostupné z: <https://www.cse.iitk.ac.in/users/se367/11/se367/debosc//project/report.pdf> [cit. 2017-05-07].
- Jehlička, J. (2013). Benjamin L. Whorf a podoby kritiky „hypotézy jazykové relativity“. *Studie z aplikované lingvistiky = Studies in applied linguistics*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2013, 2013(1), 53-73.
- Koczogh, H. V. (2010). Hungarian Perceptions of Gender Differences in English Conversations Revisited. *The Round Table* 3, 1-17.

- Kurinski, E., & Sera, M. D. (2011). Does learning Spanish grammatical gender change English-speaking adults' categorization of inanimate objects? *Bilingualism: Language and Cognition*, 14(2), 203–220.
- Kurinski, E., Jambor, E., & Sera, M. D. (2016). Spanish grammatical gender: Its effects on categorization in native Hungarian speakers. *International Journal Of Bilingualism*, 20(1), 76-93.
- Matějka, Š. (2012). Jazyková relativita a gramatický rod v češtině [online]. Vedoucí práce Chromý, J. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/87861> [cit. 2017-05-11].
- Mullen, M. K. (1990). Children's Classifications of Nature and Artifact Pictures into Female and Male Categories. *Sex Roles*, 23(9/10), 577-587.
- Pavlidou, T., & Alvanoudi, A. (2013). Grammatical gender and cognition. In *Major trends in theoretical and applied linguistics: Selected papers from the 20th ISTAL*, 2, 109–123. London: Versita de Gruyter.
- Petr, J., Komárek, M., Kořenský, J. & Veselková, J. (1986). *Mluvnice češtiny 2*. Praha: Academia.
- Phillips, W., & Boroditsky, L. (2003). Can quirks of grammar affect the way you think? Grammatical gender and object concepts. In *Proceedings of the 25th annual meeting of the Cognitive Science Society*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 928-933.
- Prinz, J. (2016). Culture and Cognitive Science. In Zalta, E. N. (ed.) *The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Fall 2016 Edition)*. Dostupné z: <https://plato.stanford.edu/archives/fall2016/entries/culture-cogsci/> [cit. 2017-05-04].
- Valdrová, Jana. (2016). Generické maskulinum. In Karlík, P., Nekula, M. & Pleskalová J. (eds.). *Nový encyklopedický slovník češtiny online*. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/GENERICKÉ%20MASKULINUM> [cit. 2017-05-03].
- Vasvári, L. O. (2011). Grammatical Gender Trouble and Hungarian Gender [lessness]. Part I: Comparative Linguistic Gender: Comparative Linguistic Gender. *Hungarian Cultural Studies*, 4, 143-170.

8. Přílohy

Příloha č. 1 – Český dotazník

Výzkum asociativní představivosti u mluvčích češtiny a maďarštiny

Obecné informace o výzkumu:

Tento výzkum je zcela anonymní. Máte před sebou dotazník, který slouží ke sběru dat určených k výzkumu, který provádím v rámci své bakalářské práce. Práce zkoumá kulturní rozdíly mezi mluvčími češtiny a maďarštiny. Vaše odpovědi nebudou využity k ničemu jinému než k účelům tohoto výzkumu. Ráda bych Vám poděkovala za ochotu se ho zúčastnit. Pokud by Vás zajímaly výsledky, neváhejte se na mě obrátit na e-mail micervenkova@email.cz. Konkrétní časový limit k vyplnění dotazníku není, postupujte prosím v jeho vyplňování plynule, bez delšího váhání. Doba vyplňování dotazníku by tak neměla přesáhnout cca 5–10 minut.

Informace o mně: Michaela Červenková, studentka oboru Středoevropská studia, FF UK.

Instrukce k vyplnění dotazníku:

Nejprve prosím vyplňte údaje o Vašem pohlaví, věku a rodném jazyce. Dále jsou v dotazníku obrázky neživých předmětů. Představte si, že objekty na obrázcích by měly hrát v kresleném filmu, ve kterém by jednaly jako lidské postavy.

Zadání dotazníku č. 1:

Nejprve prosím vyplňte údaje o Vašem pohlaví, věku a rodném jazyce. Dále jsou v dotazníku obrázky neživých předmětů. Představte si, že objekty na obrázcích by měly hrát v kresleném filmu, ve kterém by jednaly jako lidské postavy. Jaký hlas by podle Vás daný objekt měl v tomto filmu mít? Pokud si myslíte, že objekt by měl mít mužský hlas, napište na řádek pod obrázek písmeno „M“. Pokud si myslíte, že objekt by měl mít ženský hlas, napište na řádek pod obrázek písmeno „Ž“.

Zadání dotazníku č. 2:

Jaké jméno by podle Vás daný objekt měl v tomto filmu mít? Vybírejte prosím pouze běžná ženská nebo mužská jména (taková, která můžeme najít v českém kalendáři). Neuvádějte prosím jména fiktivních postav nebo zdrobněliny. Jméno, které se rozhodnete objektu přiřadit, napište prosím na řádek pod obrázek.

Nezapomeňte, že nejsou správné ani špatné odpovědi – záleží jen na Vaší představivosti.

Pohlaví: Věk: Rodný jazyk (pokud jste vyrůstali ve vícejazyčném prostředí, uveďte prosím všechny jazyky):

Příloha č. 2 – Maďarský dotazník

Az asszociációs képzelet különbségének kutatása csehül, illetve magyarul beszélők között

Általános információk a kutatásról:

A felmérés név nélkül történik. Ezt a kérdőívet azért készítettem, hogy elegendő adatot gyűjtsék a szakdolgozatomhoz. Munkám a csehül, illetve magyarul beszélők közti kulturális különbségeket vizsgálja. Az Ön válaszait csak a munkámban használom fel. Nagyon szeretném Önnek megköszönni, hogy részt vesz a kutatásomban. Ha érdeklik a kutatás eredményei, legyen szíves küldjön nekem e-mailt (a következő e-mail címre): micervenкова@email.cz.

A kitöltési idő nincs meghatározva. Legyen szíves, folyamatosan, gondolkodás nélkül töltsse ki a kérdőívet. A kitöltés körülbelül 5-10 percet igényel.

A kérdező adatai: Červenková Michaela, Károly Egyetem (BTK, Közép-európai Tanulmányok Tanszék), magyar szakos (szakirányú) hallgató.

Útmutató a kérdőív kitöltéséhez:

Először legyen szíves adja meg a nemét, életkorát és anyanyelvét. Ezután élettelen tárgyakat fog látni. Képzeld el, hogy ezek a tárgyak egy rajzfilmben szerepelnek, és úgy viselkednek, mint az emberek.

Zadáni dotazníku č. 1:

Ön szerint milyen hang felelne meg nekik? Ha úgy gondolja, hogy férfi hangon beszéljen, írjon „F” betűt a kép alá. Ha úgy gondolja, hogy női hangon beszéljen, írjon „N” betűt a kép alá.

Zadáni dotazníku č. 2:

Ön szerint milyen név illik a tárgyakhoz? Válasszon egyszerű hétköznapi férfi vagy női neveket (amilyenek a magyar naptárban találhatóak). Kérem, ne használjon beceneveket vagy fiktív neveket. A választott nevet írja be a kép alá.

Ne felejtse el, hogy nincs helyes vagy helyetlen válasz – a legfontosabb az Ön fantáziája.

A kérdőív kitöltése után, kérem, kattintson a "Mentés" gombra!

A kitöltő adatai:

Nem: Életkor: Anyanyelv (ha többnyelvű környezetben nőtt fel, legyen szíves írja be mindegyik nyelvet):

Příloha č. 3 – Použité obrázky

1)

2)

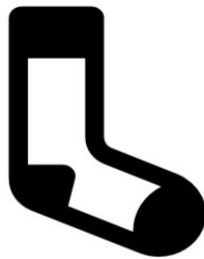
3)

4)

5)

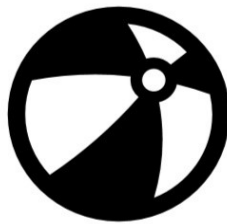
6)

7)

8)

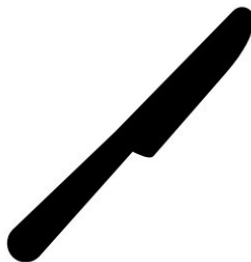
9)

10)

11)

12)

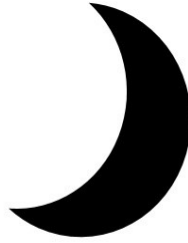
13)

14)

15)

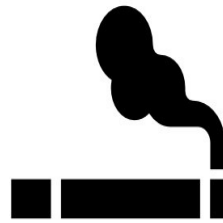
16)

17)

18)

19)

20)

21)

22)

23)

24)

